

ИСЛОМ ДИНИНИНГ БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7840152>

Марғуба Раджапова

*АДУ, Тарих факультети Ўзбекистон тарихи
кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация: *Ислom тараққиёти, ислom тамаддуни, ислom маданияти ҳам инсоният цивилизациясининг бир бўлагидир. Ҳамма цивилизациялар сингари ислom цивилизациясининг ҳам пайдо бўлиш омиллари, кўтарилиши ва юксалиши, ҳамда таназзули сабаблари бор. Мақолада ислom динининг бағрикенглик тамойиллари тўғрисида маълумотлар келтирилган.*

Калит сўзлари: *ислом дини, бағрикенглик тамойиллари, диний эътиқод, руҳий олам, эътиқод, ақида.*

Инсоният янги минг йилликка қадам қўйди ва ўтган ХХ аср илм-фан, техника юксак даражда ривожланган аср бўлиб тарихга кирди. Лекин, шундай моддий тараққиёт ва улуғ илмий кашфиётлар нега инсониятга бахт-саодат олиб келмади? Бир томонда гиёҳвандлик, яна бир томонда яна бир томонда экстремизм, яна бир тарафда эса баччавозлик ва ҳ.бундай инсониятни кемириб келаётган салбий иллатларни санаб адоғига етмайсан, киши. Инсонинг фаровон ҳаёти, чиройли кийимлар-у бир-биридан лаззатли таомлар зиёдалашган сари руҳий изтироб ва қалб безовталиги ортиб боради. Масаланинг асл моҳияти ана шу изтироб ва безовталиқнинг туб илдизлари динни мағлуб этиб, моддий асосларга суюнганликдадир. Динни жамият ҳаётидан батамом сиқиб чиқариб қўйганликдадир. Ҳозир бутун инсониятнинг (муболаға бўлмади албатта) мутлақ кўпчилиги йўқотган, ундан мосуво бўлган диний руҳониятини топиш истагида. Моддий ҳаётнинг энг юқори чўққиси ҳам инсонларни тўла тўқис бахтли қилолмади. „Одамларнинг яшаш шароити яхшиланиб, турмуши фаровонлашганига қарамай, уларнинг руҳий олами қашоққлашиб кетди, қалблардан эътиқод ҳаловати йўқолди, ахлоқ бутунлай издан чиқди.“ [1.6.б] Қалб тасаллиси, руҳий хотиржамлик инсон соф диний эътиқоддаги таълимотни билишидадир. Бугунги кунда ислom динига нисбатан бутун дунёда қизиқиш ва интилиш кучайиб, унинг ҳайрихоҳ тарафдорлари кўпайиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас. Бунинг асосий сабаби-муқаддас динимизнинг ҳаққонийлиги ва поклиги, инсонпарварлиги ва бағрикенглиги, одамзотни доимо эзгуликка чорлаши, ҳаёт синовларида ўзини оқлаган қадрият ва анъаналарни аждодлардан авлодларга етказишдаги беқиёс ўрни ва аҳамияти билан боғлиқ. Муқаддас илоҳий китоб-Қуръони Карим ўзида жам қилган мавзулар кўлами ва мазмун мундарижасини муфассал ўрганиб

чиқишга бор салоҳиятини ишга солса ҳам бани одам ожизлик қилади.,„Алмул Худо“[2] имом Мотуридий,соф диний эътиқоддаги маълумотни билиш,аслида,осон иш эмас”эканлигини уқтиради.Илм-фаннинг турли соҳаларида буюк кашфиётлар яратган аждодларимиз ислом илмларида ҳам пешқадам бўлишган.Ислом тараққиёти,ислом тамаддуни,ислом маданияти ҳам инсоният цивилизациясининг бир бўлагидир.Ҳамма цивилизациялар сингари ислом цивилизациясининг ҳам пайдо бўлиш омиллари,кўтарилиши ва юксалиши,ҳамда таназзули сабаблари бор.Ислом цивилизацияси ўзига хос хусусиятларга эга бўлиб,улар қуйидагилардир:

Ақидада мутлақ ваҳдоният асосида барпо бўлган.

Ирқ,насаб,ватанидан қатъий назар инсон қавмининг ягоналиги.

Буюк ва юксак ахлоқий асосларга таянади.

Илмда соф ақидага таянишдир.

Диний эркинлик ва бағрикенглик.

Ақидада мутлақ ваҳдоният асосига барпо бўлган,хукмда-ю,мулкда шериксиз ягона Илоҳга даъват қилган биринчи ҳазорадир.,„Имомул Мутакаллимийн”нинг „Китоб ат-тавҳид”асари ислом цивилизациясининг биринчи хусусиятига бағишланади.Манбаларда,„Китоб ат-тавҳид”илк калом таълимотини ўрганишда муҳим аҳамият касб этади,деб баҳоланади.Илоҳнинг ўзигагина ибодат қилинади ва „Сенгагина ибодат қиламиз ва Сендангина ёрдам сўраймиз” калимасида кўзда тутилган зот ҳам Унинг ўзидир.Осмону ердаги борлиқ Унинг қудрати остидадир.Бергувчи ҳам,олувчи ҳам ўзи,азиз ва хор қилгувчи ҳам Унинг ўзидир,деган ғояни илгари суради.[1.б.10]

„Эй одамлар!Биз сизларни бир эркак бир аёлдан яратдик ва сизларни ўзаро танишишингиз учун халқлар ва қабилалар қилиб қўйдик.Албатта,Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир”(Хужорот сураси 13-оят)[3.б.558]

Ҳар бир миллат ўз олиму фузалолари билан фахрланса,мусулмон тараққиёти эса барча миллат ва элатлардан иборат умумий оиладан чиққан даҳо ва истеъдод эгалари билан ифтихор этади.Абу

Ханифа,Молик,Шофеъий,Киндий,Ғаззолий,Форобий,ибн Сино,ибн

Рушд,Мотуридий,Ашъарий,Румий,Навоий ва б.

Мусулмон умматига мансуб олимлар ҳам,мақтанишни,мақташни ҳам ўзларига эп кўришмаган,лекин жаҳон цивилизацияси ривожига

усулмонлардан етишиб чиққан алломаларнинг хизматлари беқиёсдир.

Уруш,тинчлик,илм,қонун,хукм,иқтисод,оила жамиятнинг ҳар соҳасида инсон манфаатини ахлоқий қонунларига риоя қилинди.

Мисол учун,салиб урушлари мусулмон олами бошига жуда кўп бало-офатлар келишига сабаб бўлди.Икки юз йил давом этган урушлар сабабидан мусулмон олами мисли кўрилмаган катта зарар тортди.Аммо мусулмон халқлар ҳукамолар ва уламолар раҳбарлигида бошларига тқшган бу мусибатларнинг

сабабларини ўргандилар ва уни бартараф этиш чораларини кўрдилар. Аллоҳ таолодан ёрдам сўраган холда ҳаракат қилиб, яхши натижаларга эришдилар.

Ундан кейинги катта мусибат мўғул босқинилари томонидан бўлди. Дастлаб мусулмонлар гангиб қолдилар. Улар орасида, мўғулларни қиёмат қоим яқин қолганда чиқадиган яъжуж ва маъжужлар, деб ҳаёл қилганлар ҳам бўлган. Аммо бу сафар ҳам мусулмон олами аста-секин ўзига кела бошлади... Аллоҳ таолодан ёрдам сўраган холда ҳаракат қилдилар ва яхши натижаларга эришдилар.

Мусулмон оламининг бошига тушган учинчи катта мусибат мустамлакачилик бўлди... бу сафарги мусибат аввалги икки мусибатдан кам бўлмади... Аллоҳ таолодан ёрдам сўрадилар, ҳаракат қилдилар ва яхши натижаларга эришдилар.

Мусулмон олами ҳозирда бошидан кечириб турган мусибатлар ҳам ўзини билган ҳар бир шахс учун жуда катта мусибатдир. Бу мусибатнинг асосий айбдорларидан бири мусулмонларнинг ўзларидан бемаъни тоифалардир, десак муболаға қилмаган бўламиз. Мазкур тоифалар кўзгаган ва олиб бораётган жоҳилона ҳаракатлар оқибатида бутун мусулмон олами жафо чекмоқда.

...Жумладан, охириги пайтда мусулмонлар бошига тушаётган мусибатларга сабаб бўлаётган тоифаларга қарши баъзи мусулмон уламолар, „о чиқ хат“ билан чиқдилар. Бу хат муаммони ҳал қилиш бўйича кўриляётган, кўпчиликка яхши таъсир қилган чоралардан бири бўлди. [4.б.4-5]

Илмнинг чин манбаи ва ақиданинг соф асосига таянишдир. У ақл ва қалбга баробар хитоб қилади. Бир вақтнинг ўзида ҳам фикр, ҳам туйғуни кўзгайди. [1.б.12]

„Имомул Худо“ Мотуридий шундай сўзларни айтади: „Улар тафаккур ва тадқиқ билан қарасалар эди, Аллоҳ таоло ҳам бандаларини тафаккур ва тадқиқот, ибрат ва тажриба билан иш қилишга буюрганини тушунар эдилар, ибрат ва тафаккур эса илм манбаларидан биридир“. [5.б.5]

Мотуридий таълимотининг мағзи-маълумотларни қабул қилишда ақл билан нақл [6.]ни қўшиб фойдаланишнинг зарурлигидир. Бу таълимот ислом илоҳиёт мактабининг ривожланишига улкан улуш қўшди, илоҳиёт илмлари тўла шаклланиб, тақомилига етишида уларни қайта ишлаб чиқиб, маълум тизимга солди.

Ислом цивилизациясининг хусусиятларидан ўзига хослиги-ажойиб диний эркинлик бўлиб, дин устига қурилган бирон – бир цивилизация бундай эркинликни билмайди.

Тарихда ягона цивилизация дин устига қурилган ва унинг қоидалари дин асосларига бино бўлгани, сўнгра у энг эркин, энг адолатли, энг раҳмдил, энг инсоний ҳазора сифатида қолгани қандай аjoyиб. [1.б.13]

Ислом цивилизацияси жаҳон ҳайратини кўзгади, жинси ва динидан қатъий назар эркин ва закий кишиларнинг қалб тўридан жой олди.

Дарҳақиқат, ислом тараққиёти инсоний ривожланиш тарихида муҳим роль ўйнаган. Ислом цивилизацияси ақида, илм, ҳукм, фалсафа, санъат, адабиёт ва бошқа майдонларда ўзидан кейинги цивилизациялар ета олмаган чўққиларга кўтарилди.

Ғарб айниқса, Европа фалсафани, хусусан юнон фалсафасини фақатгина исломий -мусулмон олимлари шарҳлари ва таржималари орқали таниди. Шунинг учун инсофли ғарблик олимлар мусулмонлар Европанинг устози бўлган деб эътироф этадилар.

Европа фалсафа, тиб, риёзиёт, кимё, жухрофия ва фалакшунослик илмларини асосини мусулмонлардан олди. Бир сўз билан айтганда Европа Ислом оламининг олим ва файласуфларининг овозидан уйғонди. Имом Ғаззолий, Абу Наср Форобий, ибн Рушд, ибн Сино, Мусо Хоразмий, Абдуллоҳ Хоразмий, Ҳасан ибн Ҳайсам ва б.

Европа адабиёт намояндалари ҳам араб адабиёти ва тасаввуф аҳли ижодидан илҳом олганлар ва унинг таъсирида бўлганлар.

Ғарб олимлари тасаввуф тариқатлари муносабатда ҳудудий, миллий ва мазҳабий таснифларни илгари сурганлар. (Джорж Тремингэм, Е.Э. Бертельс) Лекин тасаввуф давомли суратда ривожланиб борди. Тасаввуф, бир томондан, дин ва шариат, иккинчи томондан, фалсафа ва ҳикмат илми билан боғлиқ ҳолда ривожланди. (Фаририддин Аттор, Жалолиддин Румий, ибн Арабий, Форобий, ибн Сино, ибн Рушд, Умар Ҳайём, Азизиддин Насафий, Абдурахмон Жомий, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Қубро ва б.)

Эрон олими Муҳаммад Тақи Жаъфарий ўзининг „Мавлави ва Шарқу Ғарб мактабларидаги дунё қарашлар“ номли китобида кўпдан-кўп мисоллар қиёси билан исботлаганки, -----Жалолиддин Румий, „Маснавий маънавий“ номли олти дафтардан иборат мухташам асари бутун бир фалсафий қомусдир.

Румийнинг биринчи бўлиб яратган оламнинг заррадан коинот қадар ўзаро боғлиқ, ҳамда диалектик тараққиёти ҳақида фикрларини бир неча асрдан кейин Гегель томонидан ривожлантирилди. Бундай мисолларни кўплаб келтиришимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Аҳмад Муҳаммад, Мубашшир Аҳмад Ислом ҳазораси Т., 2004
2. Аламул Худа-Ҳидоят бароғи
3. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф Тафсири Ҳилол 5-жуз, Т., 2007
4. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф Очиқ хат Т., 2015
5. Зиёдов Ш. Абу Мансур Мотуридий Т., 2012
6. Қуръон ва ҳадис назарда тутилмоқда.
7. Комилов Н. Тасаввуф (иккинчи китоб) Тавҳид асрори Т., 1999